

KONGRESSZUS ELŐTTI GONDOLATOK

Burány Nándor

A VI. Plénum után a kongresszus előtti tevékenység keretében a lapok és folyóiratok hasábjain a filozófusok, közéleti munkások, közgazdászok és szociológusok egész sora jelentkezik cikkeivel, melyekben az irányelvekben érintett egy-egy kérdéssel foglalkozik. Az így kialakuló véleménycsere s a véleménycserében kifejezésre jutó rendkívüli gondolatgazdagság minden bizonynyal hozzájárul majd társadalmi valóságunk alapos és tárgyilagos felméréséhez és a gyakorlatban felvetődő kérdések eszmei tisztázásához.

Az utóbbi hónapokban megjelent írásokból válogattuk az alábbi idézeteket, s ha így kiragadva néha talán csonka is marad egy-egy gondolat, az idézetek témakörök szerinti csoportosításával és párhuzamba állításával megpróbálunk rávilágítani némely összefüggésre vagy ellentmondásra.

A Kommunista Szövetség vezető, irányító szerepére vonatkozó nézeteket igen sok írás taglalja. Általánosabb vagy konkrétabb formában főleg azzal foglalkoznak, milyen legyen ez az új a megváltozott társadalmi körülmények között, az egyre inkább erősödő és fejlődő öngazgatási rendszerben.

Az idézetekből is látszik, hogy ez nem véletlenül van így. Az Irányelvek is foglalkoznak ezzel a kérdéssel, és többek között megállapítják:

„A munkamódszer kialakításában mindenkor szem előtt kell tartani, hogy a Kommunista Szövetség vezető szerepének megvalósításaért folytatott harc elsősorban azt jelenti, hogy a kommunisták az emberek közötti viszonyok problémái felé fordulnak, azt jelenti, hogy a kommunisták képesek segítséget nyújtani a dolgozóknak, hogy ki-ki a maga területén konkrétan harcoljon a szocialista társadalmi viszonyok fejlődéséért. A Kommunista Szövetség nem mint olyan erő fejt ki hatását, amely az emberek fölé helyezkedik és előírja, hogy mit kell tenni egyik vagy másik esetben, hanem mint olyan erő, amely eszmei-politikai hatást fejt ki a dolgozók között, és ezáltal befolyással van tevékenységükre, és arra képesíti őket, hogy a legcélszerűbb megoldásokat hozzák a szocializmus építésében.”

Általános szinten bár, de kézzelfoghatóan határozza meg ez a gondolat a kommunisták feladatát, irányt szab eszmei-politikai hatásuknak. Ezt a gondolatot egészíti ki Marjan Cvetkovičnak a spliti hajógyárban tartott beszédéből kiragadott idézet, amely elsősorban a munkamódszer megváltoztatásának okára, ennek fontosságára világít rá. A párt és a hatalom szétválása új helyzetet teremtett, s a politikai tevékenység új formáinak kialakítását tette szükségessé:

„Társadalmi életünk demokratizációjának folyamata, az öngazgató szervek fejlesztése feltartóztathatatlanul megy előre, és ez a folyamat bizonyos értelemben megváltoztatja a Kommunista Szövetség szervezeteinek helyzetét és szerepét a mai feltételek között. Fejlődésünknek az a korszaka, amikor a komitét-titkárok egyúttal közéleti elnökök is voltak, s így a felső szintekig, már régen elmúlt. A párt és a hatalom szétválása, amely magával hozza a rendelkezési módszer megváltoztatását és a meggyőzés... szükségességét, már néhány éve tart, különösen pedig a VI. Kongresszus óta. Azonban még mindig találkozunk bizonyos régi felfogásokkal a párt vezető szerepéről, ami önmagától valósul meg, az avantgarde-ról és a tömegről, ami tulajdonképpen a tömegek és ezek öntudatának lebecsülését jelenti.”

Ám még ez a gondolat is, nyilván szükségszerűen, igen általános. Említi ugyan az öngazgató szervek fejlesztésének fontosságát, s ezzel is céloz a kommunisták munkájának további területeire, kétségtelen azonban, hogy még sok munka, a gyakorlat elemzése és az elméleti kérdések tanulmányozása kell ahhoz, hogy ezt a kérdést illetve megoldást konkrétabb formájában, még sokrétűbb megnyilatkozásában láthassuk. Vida Tomšič a *Komunistban* megjelent cikkének következő mondata is ezt igazolja:

„Ha tehát a Kommunista Szövetség munkamódszerében abból az alapvető feltevésből indulunk ki, hogy az ember mint termelő összes

dolgainak irányítója lesz, akkor meg kell állapítanunk, hogy a Kommunista Szövetség az elévült módszereknél maradvá gátolja az ember ilyen szerepének a beteljesülését... még nem találtuk meg a KSZ vezető szerepének igazi tartalmát a mai időszakban.”

Az eszmei irányítás lehetőségeire, az irányításnak a kommunisták iránt támasztott követelményeire mutat rá beszámolójában Albert Jakopič:

„Éppen ezért az eszmei újszerűség és elasztikus szervezethez utáni kutatás, valamint az erő, a tudás, a feltételek és eszközök szüntelen erősítése, hogy a társadalom eszmei irányításának funkcióját betöltsék — állandó és tudatos folyamat, de egyúttal olyan folyamat, amely feltartóztatlanul halad előre. Minden más esetben a kommunisták eszmei irányító funkciója csak megfelelő tartalom nélküli üres szó maradna.”

Svetozar Vukmanović a *Szocializmus* májusi számában az eszmei felfogásokról és nézetekről írva szintén részletesen foglalkozik a Kommunista Szövetség vezető szerepével. Szerinte nem vitás, hogy szükséges-e biztosítani a Kommunista Szövetség vezető szerepét, de úgy véli, még „nem tisztázott kérdés, hogyan kellene a gyakorlatban megvalósítani ezt a szerepet a munkásönigazgatás feltételeiben”. A következő idézet is erre próbál választ adni:

„A Kommunista Szövetségnek tehát úgy kellene megvalósítania vezető szerepét a munkásönigazgatás feltételeiben, hogy a kommunisták harcolnának a tömegek bizalmának megtartásáért, harcolnának, hogy az önigazgatási szervek és a szélesebb néptömegek olyan viszonyokat alakítsanak ki a termelésben és elosztásban, amelyek majd legjobban megfelelnek a szocialista viszonyoknak (hogy eltűnjenek a bérvizonyok, hogy a megvalósított jövedelem elosztása a munka szerinti elosztás elve alapján történjen stb.)”

Kardelj egyik beszédében többek között a Kommunista Szövetség és a Szocialista Szövetség helyzetével és szerepével is foglalkozott. Gondolata azért is érdekes, mert más szempontból, a szukupstinai élet oldaláról közelíti meg a kérdést:

„Ez a két szervezet kölcsönös összefüggésben jelenti azt a politikai-szervezeti és nevelő tényezőt, amelyek tevékenysége nélkül a mai történelmi feltételekben nem lehet elképzelni annak lehetőségét, hogy a széles dolgozó tömegek tudatosan áttekinthessék a társadalmi fejlődés objektív és távlati szükségleteit és gondolataikat, munkájukat a közös szocialista társadalmi akció végrehajtására egyesítsék.

Persze a KSZ sajátos helyzete a mi politikai rendszerünkben egyúttal politikai kifejezése a dolgozó nép hatalmának az adott történelmi feltételekben, azaz az osztályellentéték adott intenzitásában. Ez mindenképpen rendkívüli politikai autoritást ad társadalmi intervenciójának.”

Végül minden összegezés vagy végkövetkeztetés helyett Veljko Vlahović a VI. Plénumon elhangzott beszámolójából egy idézet:

„A mi rendszerünkben a kommunista nem lehet a dolgozók vezetője, hanem eszmei-politikai irányvételével segítséget nyújthat a dolgozóknak, hogy kialakítsák politikai és eszmei nézeteiket, s kifejezésre juttassák érdekeiket és törekvéseiket...

Az eszmei-politikai harc nem egyenlő a vezetéssel, az eszmei-politikai harc bonyolult és felelősségteljes munka, megköveteli a problémáknak, az emberek életének ismeretét, főképpen azokon a területeken, ahol az egyének dolgoznak. Az eszmei munka módszerességet, rendszerességet, önállóságot és alkotó szellemet követel, az egyéniség kifejezésre juttatását is beleértve.”

A demokratikus centralizmus elvét illetően is több nézet hangzott el a különféle értekezleteken, tanácskozásokon. Ezt a véleménycserét jelezte a sajtó is. A kérdésről megindult beszélgetések alaphangját, irányzatát legjobban megint az Irányelvekből vett rövid idézet fejezheti ki:

„A Kommunista Szövetség ragaszkodik ahhoz, hogy minden alapvető kérdésben egységet kell kialakítani, s hogy az egység a demokratikus határozathozatal eredménye legyen, vagyis hogy alkotó, nem pedig gépies egységgé fejlődjék, s ragaszkodik ahhoz, hogy tagjai és vezetősége fegyelmezetten tartsák magukat az elfogadott álláspontokhoz és politikához, s felelősséget vállaljanak végrehajtásukért.”

Persze ez a megállapítás is feltételezi bizonyos szubjektív és objektív tényezők hatását, s a már eleve kialakított vagy egy meghatározott irányban kialakuló körülményeket. Többek között a kommunisták eszmei fejlettségének bizonyos szintjét is, amelynek fontosságáról napról napra meggyőződhetünk. Részletes magyarázat helyett íme még egy idézet az Irányelvekből:

„A pártdemokrácia fejlesztése voltaképpen a Kommunista Szövetség és az egész társadalom eszmei erősödését jelenti, vagyis azt, hogy minden kommunistának el kell érnie azt a színvonalat, amely megkönnyíti számára, hogy tudatosan és szakavatottan vegyen részt a határozatok meghozatalában és tudatosan teljes társadalmi felelősséget vállaljon. A pártdemokrácia a szervezet megindulásának természetes demokratikus folyamatát jelenti, a káros jelenségek csökkenését és olyan társadalmi szabályok és szokások fokozatos kialakítását, amelyek a társadalom íratlan törvényeivé lesznek; azt jelenti tehát, hogy egyre több és több ember szerez kommunista öntudatot.”

A demokratizáció és a demokratikus centralizmus elvével foglalkozik Cvetković is a már említett spliti beszédében. A fenti idézetben is jelenlevő eszmék és tényezők sajátos értelmezése folytán ilyen megállapításra jut:

„Természetes, hogy mindennek (demokratizálódásnak) a demokratikus centralizmus alapján kell megvalósulnia. A mai különféle fel-

tételek között az embereknek lehet különféle véleménye, de ha demokratikus úton elfogadnak egy egységes álláspontot, akkor a régi elvnek, mely szerint a kisebbség hallgat a többségre és nemcsak hogy hallgat, de hat is a többség határozata értelmében, továbbra is érvényben kell maradnia. A Kommunista Szövetségben erről nincs mit vitatkozni.”

A legkimerítőbben talán Mito Hadzsivaszilev foglalkozik ezzel a kérdéssel a *Komunistban* megjelent cikkében. Fölsorol több téves elképzelést is, kimutatva helytelenségüket. Noha ez a cikk valóban rendkívüli alapossgal és körültekintéssel elemzi a problémákat és írójának sikerült is több kérdésre válaszolnia, fogalmai néhol túl általánosak, vagy nem eléggé egységes jelenségekre vonatkoznak, s emiatt a cikk néhol veszít meggyőző erejéből. Ennek ellenére egyik legértékesebb írás azok közül, melyeket az utóbbi időben a felvetett kérdések tisztázásával kapcsolatban olvashattunk:

„A demokratikus centralizmus tehát nem pusztán a kollektívának az egyénnel való szembeállítás, nem az egyén gondolatainak és tevékenységének a korlátozása, ellenkezőleg — az önkéntesség szervezeti formája, amelyben az egyén szabadsága társadalmi értelmet nyer. Más szóval: ez az önkéntesség elvének meghatározott gyakorlata.

Egyes vélemények szerint a demokratikus centralizmus elve valószínűs szerencsétlenség a Kommunista Szövetség belső demokráciájára és társadalmi szerepére nézve; a bürokratikus irányzatok forrása a Kommunista Szövetségben lelhető fel, mely kifejezi a tagság jogainak kisebb-nagyobb megnyirbálását és korlátozza a gondolatok és eszmék szabad mozgását. Ennek az elvnek megvitatásában a tagság inkább a demokratikusra, a Kommunista Szövetség vezetőségei pedig a centralizmusra helyezik a fő hangsúlyt. A Kommunista Szövetség tagja saját jogainak problémájához úgy viszonyul, mint az alkotó szabadság és akció kérdéséhez, viszont a vezetőségek a szervezeti kötelezettségekre, fegyelmi kérdésekre, inercióra és dogmatikus hajlamokra fordítanak figyelmet. Mások szerint ebben az elvben a demokrácia és a centralizmus állandó ellentmondásban és összeütközésben áll egymással, ezért az egyiket csak a másik rovására lehet megoldani. Ez valójában a vezetettek (tagság) és a vezetők (fórumok) közötti potenciális ellentmondást jelentené. A demokratikus centralizmus gyakorlata megfelelt a sztanolizmusnak; a demokratikus centralizmus erősítésére irányuló minden törekvés ellentmond társadalmi fejlődésünk lényegének, és anakronisztikusan hat a fejlett szocialista demokrácia feltételei között, mert a mi lényeges folyamatainkat a politika deprofesszionizálása és a társadalmi viszonyok depolitizációja jellemzi, vagyis az embernek az elidegenedéstől való mentesítése a politikai viszonyok révén. A demokratikus centralizmus valójában az alkotó egyéniség, a szervezeti gépezet és hierarchiája közötti latens összeütközés keretét adja, vagyis tulajdonképpen ez az egyén fölötti uralkodás elve. Némelyek azt állítják, hogy a fegyelemnek mint a Kommunista Szövetség belső viszonyaiban létező kapcsolatnak a kiemelése azt a látszatot kelti, hogy a szabad egyéniséget továbbra is mint a „párt katonáját” kezelik; hogy a kisebbség — a

kisebbség aláveti magát a többségnek elve alapján — eleve diszkvalifikálva van, még ha haladó alkotó törekvések és áramlatok hordozója is, hogy a demokratikus centralizmus ilyen értelemben visszaél a demokráciával az alkotóval szemben stb.

Az ilyen »gondolkodásmód« lényegében a féligazságokból indul ki, és nem a feltett kérdések megvilágítására és az olyan megoldások keresésére törekszik, amelyek nem önmagáért valónak látják a demokráciát.”

A marxista tudósok Novi Sadon megtartott találkozásán is sok szó esett a párt helyéről, szerepéről. Az elhangzottakat összefoglalva írja Predrag Vranicki a *Politikában*:

„Lenin példája nem azért értékes, hogy megoldását sablonosan alkalmazzuk minden más történelmi esetre (a mai történelmi szituáció például jelentősen eltér a hatvan évvel ezelőttil), hanem hogy az ő nagyszerű történelmi belátásának szintjén álljunk...

A vita résztvevői megegyeztek az alábbiakban: nálunk nem hozhat megoldást a többpártrendszer, mert ez a szocialista demokrácia problematikáját téves kerékvágásba vezetné; az a nézet, amely a frakciókban látja a demokrácia kérdéseinek megoldását, nem veszi észre vagy nem akarja beismerni, hogy a többpártrendszer valójában nemcsak a kommunista, de bármilyen párt normális munkájának lehetetlenné tételét jelentené; a demokratikus centralizmus problémáját mint a Kommunista Szövetség szervezési elvét tekintve ma különösen időszerű a kérdés, hogy lehet ezután a demokratizmus fejlődését áttekinteni, főként azokat a folyamatokat, amelyeket nálunk az öngazgatás fejlődése indít el.”

Stane Kavčičnak a *Komunistban* megjelent írása is érdekes kérdéseket vet fel az itt érintett témakörből. Nyilván elsősorban a szlovéniai, az általa legjobban ismert körülményekből kiindulva jut a következő, az előbbi gondolatokat kiegészítő következtetésre:

„Némely elvtársak, akik sikeresen hatolnak be korunk társadalmi, politikai viszonyainak bonyolult világába, sehoggy sem tudják megérteni a konkrét álláspontok és konkrét törekvések ilyen nagy tarkaságát. Íme a logikájuk: ha a közös célok, a szocializmus építése, azonosak, hogy lehetséges akkor, hogy ilyen tarkasággal van dolgunk. Mivel nem keresik mélyebben a tárgyi okokat, az eltéréseket kizárólag az egyének személyi tulajdonságaival és személyi törekvéseivel akarják magyarázni. Az ilyen idealista következtetésből aztán már nincs messze az a bürokratikus fegyelmezett javaslat, amely szerint mindent le lehetne küzdeni a nagyobb fegyelemre és fokozottabb egységre való felhívással és a mindazok ellen meghozott szankciókkal, akik nem fogadják el ezt a »vonalat«.

Ennek a tarkaságnak alapvető, tehát tárgyi okai mégis azokban az objektív ellentétekben vannak — ide számítva a munka szerinti elosztást is —, amelyeket a mai idő szült, amelyekkel és amelyeket különféleképpen le kell küzdenünk.”

Nap nap után olvashatunk különféle szempontból és különféle igénnyel, elmélyültséggel írt cikkeket öngazgatásunk fejlődéséről. Az írások jellege, változása tükrözi az öngazgatás fejlődését is. Ma már nem sokat időzünk a formai sajátságoknál: milyen az öngazgató szervezet összetétele, hány ülést tartottak, hány napirendről tárgyaltak, ezekre a kérdésekre vonatkozó adatok és válaszok már nem elégíthetik ki az érdeklődőt. Elsősorban a tartalmi sajátságokon a hangsúly, mi történik az öngazgató szervezetben, milyen munkájuk hatása, mennyire nyújtanak lehetőséget az ember kiteljesedéséhez, felszabadulásához.

A *Szocializmus* harmadik számában Dušan Bilandžić az öngazgatás anyagi alapjával kapcsolatban jelentkező problémákról ír. Íme csak egy gondolat, amely a fejlődést befolyásoló tényezőkre mutat rá:

„... a munkásöngazgatási elv tartalmának és minőségének mind teljesebb megvalósulása több tényezőtől függ: az anyagi termelőerők fejlettségi szintjétől, a társadalom és a munkásosztály struktúrájától és fizionómiájától, az örökölt és az új társadalmi ellentmondások jellegétől és intenzitásától, a társadalom demokratikus hagyományaitól, a nemzetközi viszonyok konstellációjától, a munkaidő tartamától, a társadalom kulturális szintjétől és az írástudástól, a szubjektív erőknél az új társadalmi rendszer megalkotására irányuló képességétől stb.”

Az alábbi idézetek is azt mutatják, hogy az utóbbi időben éppen az öngazgatás rendszerében jelentkező emberi momentumok állnak az érdeklődés középpontjában. A fejlődés állandóan újabb kérdéseket vet fel, s ezekre kell a humanizálódás mind magasabb szintjén választ adni.

Zagorka Pešić-Golubović is az egyénnek a öngazgatási rendszerben való helyzetével, szerepével foglalkozik:

„Az öngazgatási rendszer feltételezi az olyan egyéniségek kialakítását, akik nemcsak arra lesznek képesek, hogy jól hallgassanak és beilleszkedjenek a társadalmi normákba, hanem akik képesek lesznek arra is, hogy aktívan részt vegyenek a döntések meghozatalában. A döntések meghozatalában való részvétel pedig azt jelenti, hogy az egyéneknek megvan a maguk álláspontja, és hogy vállalni tudják a felelősséget a fontos társadalmi feladatok elvégzésében.

Más szavakkal: hogy az egyén aktívan részt vehessen a határozatok meghozatalában, képesnek kell lennie arra is, hogy elváljon a tömegetől, amikor ez szükséges, és hogy szembeszálljon vele akkor is, ha a többség a másik oldalon van. Ha nem kész ennek a kockázatnak a vállalására, ha a konformizmus nevében hajlandó fölálodni saját véleményét és argumentumait, még ha meg is van győződve erejükről, akkor olyan erő lesz, amelyet irányítanak, és nem olyan, aki irányít.”

Ezek az állítások feltételekhez szabottak — bizonyos következményeket attól tesz függővé az író, hogy mennyire hatnak a különféle — alighanem éppen az első idézetben felsorolt — tényezők.

Vajon mennyire? Ezt a kérdést teszi fel Albert Jakopič is, és ha itt nem is idézzük a választ, megint csak emlékeztetünk arra, hogy a különféle körülmények között, a gazdasági fejlettség különféle szintjén nem lehet egyforma a megoldás:

„Vajon a társadalmi és munkásönigazgatás adott gyakorlata és ezzel a konkrét viszonyok olyan helyzetbe hoznak már minden dolgozó embert, hogy az társalkotója és önigazgatója lesz ennek a társadalomnak minden konkrét manifesztációjában, s vajon az emberek közti viszonyok olyanok-e már valóban, hogy humánusnak, etikainak és erkölcsösnek mondhatjuk őket, persze az új szocialista értelemben?”

Mihailo Marković a társadalom irányításáról írt tanulmányában — amelyet a Novi Sad-i összejövetelen is megvitattak — több szempontból foglalkozik az önigazgatás fejlődésével. Szerinte:

„Hogy a közönséges ember ne maradjon tárgy, hanem tudatos, érdekelt szubjektum legyen, hogy a végrehajtóból kezdeményező, a kézből ész és akarat legyen — éppen a munkásönigazgatás különféle szerveibe való aktív bekapcsolódása az egyetlen mód...”

De:

„Az olyan termelők önigazgatása, akiknek osztálytudata fejletlen, anarchiához vezethetne, mégpedig rosszabbhoz, mint amelyet a szocialista forradalomnak kellett túlhaladnia.”

Veljko Vlahović egyik Belgrádban mondott beszédében szintén az önigazgatási rendszer fejlődésében jelentkező, ennek működésére vonatkozó kérdésre hívta fel a figyelmet:

„... néha csodálkozunk azon, hogy nem tudunk minden munkást bekapcsolni az önigazgatási folyamatba. Törekedni kell mindenki bevonására, de az öntudat emelésével és szakképesítéssel.

... A szakképzetlenek politikai munkában való részvételének aránya sokkal kisebb, és ez logikus. Ha tudjuk, hogy olyan emberről van szó, aki nem hat eléggé a döntésekre az önigazgatási rendszerben, akkor tudnunk kell azt is, hogy az ilyen ember könnyebben az ösztönök és az individualizmus hatása alá kerülhet. Egész sor álláspontja abból az objektív helyzetből következik, amelyben él.”

Hogy mennyire sokrétűek az önigazgatással kapcsolatos kérdések, mennyire nehéz átfogóan, az egyoldalúság veszélyét elkerülve tárgyalni őket, bizonyíthatják még Dragi Stamenkovićnak a kongresszusi témákról készült jegyzetei, melyek a *Gledištában* jelentek meg.

Ő is foglalkozik a munkások eszmei szintjével és képességével, amely alkalmassá teszi őket arra, hogy aktívan részt vegyenek az önigazgatásban. Nézzük, milyen következtetésre jut:

„Nem elég, hogy bármilyen kérdéstről elmondjuk véleményünket a munkásoknak, mert nekik is megvannak a saját nézeteik. Vitatkozni kell velük, meg kell győzni őket, fel kell tárnunk előttük az argumentumokat. Nem könnyű képessé tenni a munkásokat arra, hogy összefüggéseikben lássák a kérdéseket, hogy a szocialista öngazgató pozíciójára emelkedjenek. Sok politikai, eszmei és nevelő munkára, ezenkívül gazdasági oktatásra van szükség, hogy ezt elérjük. A munkások sokszor leegyszerűsítik és vulgarizálják a kérdéseket. A kérdések számukra gyakran egyszerűbbeknek tűnnek, mint amilyenek.”

Érdekes ez az idézet, s noha a folyóirat szerkesztősége hangsúlyozta, hogy itt feldolgozatlan jegyzetéről van szó, a fenti gondolatvezetés mégis jellemző lehet. Legalábbis abból a hatásból ítélve, amit az emberből kiválthat: csöppet sem tűnik rokonszenvesnek például, hogy éppen a munkásokról állítja, hogy vulgarizálják a problémákat. Olvasás után a következő kérdés ébred fel bennünk: vajon kizárólag a munkásokra kell ezt a megállapítást vonatkoztatni? Talán elsősorban nem rájuk.

Igazságtalanok lennénk, ha nem idéznénk Stamenkovičnak az alábbi jegyzetét is:

„A kommunisták legnagyobb ereje a tömegekkel való szoros kapcsolat jelenti. A pártmunkásoknak ismerniök kellene a Kommunista Szövetség közönséges tagjainak százait. Ők azonban nem ápolják eléggé ezeket az intim, baráti, elvtársi kapcsolatokat. Sokan eltávolodtak a tagságtól, emiatt nem ismerik a párt közönséges tagjainak és másoknak a valódi hangulatát és nézeteit.”

Nincs mit mondani erről az állításról. Alighanem fején találta a szöveget, de félő, hogy ha ezt a problémát napirendre is tűzi egy-egy alapszervezet, szintén megmarad ezen az általános szinten: némelyek, sokan... A megállapítások konkretizálása nélkül viszont — bármilyen erőyesek is — ezek a szavak is elvesztik súlyukat.

*

Nem véletlen, hogy az írásos vagy szóbeli vitákban, különféle eszmecserékben igen sokszor helyet kapnak az etika kérdései is. Az erkölcs — amely a társadalmi viszonyokat és az egyének egymás közti viszonyát szabályozza — egyúttal biztosítja, hogy az „egyéniség mint társadalmi lény fejlődjön”.

A tény, hogy ez így van, önmagában még nem jelentene különösebb problémát, jelentőségét éppen a benne is végbemenő változások fokozzák. Prvoslav Ralić is ezekkel foglalkozik:

„Ha eltűnik az ellentmondás a gazdaság és az erkölcs, a politika és erkölcs, a politika és gazdaság között, akkor eltűnik minden eddigi erkölcsök képmutatása is. Az erkölcsi viszonyok megszűnnek sajátos szféra, a társadalmi viszonyok külön fajtája lenni, és az emberek közötti viszonyulás általános módja lesz belőlük. A szocialista, tehát

humánus és gazdag emberi viszonyok fejlődésére nézve nem mindegy, hogy különbséget tesznek-e mondjuk a szocialista termelő viszonyok és a szocialista erkölcsi viszonyok között. A szocialista erkölcs nem lehet a lényegbeli emberi viszonyokon, a termelő viszonyokon kívüli valami. E viszonyok kialakulásának módja kell hogy legyen.”

Vida Tomšič egyik gondolata azzal foglalkozik, hogy a való életben milyen szerep, feladat vár a kommunistákra. Alighanem a kérdés lényegét ragadta meg, a döntő mozzanatokra mutatott rá:

„Felvetődik a kérdés, vajon mi kommunisták most csak oktatók leszünk az emberek között, akik az erkölcsről prédikálnak az embereknek. Azt hiszem, ez a másik véglet, ami tanácskozásainkon kifejezésre jutott — sokat prédikálunk az embernek arról, milyen kellene lennie. A mi kommunistáink meg, akik különféle vezető helyen vannak, nemigen vannak tudatában szerepüknek és felelősségüknek, amellyel a közösségnek nemcsak mint a Kommunista Szövetség tagjai, hanem mint a községi szkupstinák elnökei, a munkástanácsok elnökei, mint igazgatók stb. tartoznak. Azt hiszik, az ő feladatuk, hogy ezeken a helyeken is eszmei nevelő hatást gyakoroljanak, ők ezeken a helyeken a polgároknak, a termelőnek, a társadalomnak és nemcsak a Kommunista Szövetségnek tartoznak felelősséggel, függetlenül attól, hogy ritkán vonjuk felelősségre őket azért, mert nem érzik magukat eléggé felelősnek a polgárok előtt.”

Annyira tömör, tartalmas ez az idézet, hogy nyugodtan részeire szedhetnénk, külön-külön mindegyikre találhatnánk példát az életben. Persze kérdés, hogy mi lesz ezzel az így megfogalmazott gondolattal is, hányan olvasták el, milyen hatást gyakorolt rájuk, hány alapszervezet foglalkozott például tavaly a kommunisták erkölcsi arculatával, mégpedig egészen konkrétan, saját soraikból ragadva ki a példákat, és nem a központi utasítások átmesélésének stílusában.

Mit lehetne tenni, hogy a Kommunista Szövetség minden tagjában tudatosodjon, belső szükséglet legyen a közösséghez, a feladatokhoz való ilyen nem megalkuvó viszonyulás.

Márol holnapra?

Folyamat, történelmi szemlélet, fokozatosság. Igen, ez tudott dolog, de a dolgok ilyen szemlélése mindig magában hordja a veszélyt, hogy kényelemből, félelemből, személyi érdekből megalkuvók leszünk. Napról napra millió esetben találkozunk a különféle érdekből, különféle szinteken önmagát megalázó, megalkuvó emberrel.

Biztos, hogy ezt, az ember ilyen természetű viszonyulását sem szemlélhetjük és ítéelhetjük meg a tárgyi valóság, az adott társadalmi feltételek fejlettségétől függetlenül. De éppen ehhez a valósághoz való viszonyulása alapján értékelhetjük, mérhetjük fel többek között az embert, kérdés csak, milyen kritériumok alapján. Zaga Pešić-Golubović így teszi fel a kérdést:

„Vajon az erkölcsi normák elvileg feltételezik a konformizmust és a társadalmiasság meg a közösség totalitásának nevében az egyén

individualitásának korlátozását jelentik, eszményként emelve ki az individuális kritériumok és a társadalmihoz való viszonyulás maximális egybehangozottságát? Más szavakkal, vajon a nem konformizmus összeegyeztethetetlen egy társadalom erkölcsi kódexével és vajon a nem konformistákat eleve úgy kell értékelni, mint elhajlókat, akik felé az erkölcsi szankció nyomását kell irányítani?”

Kérdések, dilemmák. A mindennap veti fel őket, elsősorban azokban, akik képtelenek az öröklött sablonokban vegetálni, akik mindenhez az alkotó szemszögéből nyúlnak. Az ember érdekli őket, az ember életének milliő oldalról történő megnyilatkozása.

•

Az elmúlt időszakban tartott alapszervezeti közgyűléseken sokszor hallottam, hogy a felszólalók a kritika fontosságáról beszéltek. Persze nem ez a dolog a legdöntőbb, amelyből arra következtethetünk, hogy társadalmi gyakorlatunkban rendkívül fontos szerep jut neki. Feltűnik az is, hogy rendszerint megjegyezzük: a jó szándékú és építő jellegű kritikára gondolunk.

Veljko Vlahović a VI. Plénumon a következőket mondta:

„Fontos, hogy milyen pozícióról és milyen céllal lépnek fel a kritika hordozói... Minden jó szándékú kritikus meg kell hogy vizsgálja, vajon bírálatával segít vagy árt az embereknek és a társadalomnak.”

Eppen ezzel a gondolattal foglalkozik A. B. Kostić a *Gledišta* 4. számában. Érdekes megállapításra jut:

„Milyen pozíciókról jön a kritika? Elméletileg jöhet bármilyen pozícióról, a szocializmusnak nem árthat a kritika, egyszerűen azért, mert minden emberi és történelmi materialista mérce szerint a szocializmus törvényes és gyakorlatilag igazolt, bebizonyított örököse az előző társadalmi rendszereknek...”

... Ezt a megkülönböztetést azért tartom fontosnak, mert az ilyen osztályozás — a nemkívánatos pozíciókról jövő kritika — nagyon használható címke lehetne azok számára, akik bármilyen oknál fogva nem tudnak válaszolni a kritikára, vagy akik el akarják rejteni hibáikat...”

A kritikához való ilyen viszonyulás rendszerint megnyilvánul némely vezetőségeknek a nyilvánosságtól, a sajtótól való elzárkózásában is. Milan Vujičić a *Socijalizam* ötödik számában foglalkozik ezzel a kérdéssel, állítása helyességének bizonyítására sok példát felsorolhatnánk:

„Nem ritka az olyan példa, hogy a Kommunista Szövetség vezetőiségei a munkában hangsúlyozzák a különbséget aközött, ami a »nyilvánosság« számára való, amiről »szabad írni«, és aközött, amiről »nem

szabad írni«. Ezek a kommunisták még nem fogadták el azt a fel-fogást, amely szerint gyakorlatilag nincsenek olyan politikai kérdések, amelyekről »nem ajánlatos« nyilvánosan vitázni, és hogy éppen a nyilvános vita járul hozzá ezek jobb áttekintéséhez és megoldásához.”

Szavak, amelyek a dolog eleveére tapintottak.

S a foganatjuk?

A válasz előtt végül még egy idézet Stane Kavčičtól a „primitív politikai tevékenységről”.

„Ez az a mentalitás és az a plagizáló politikai gondolat, ha egyáltalán gondolatnak nevezhetjük, amelyik igyekszik megélni a különféle deklarációkból és a plénumhatározatokból vett parolákból. Ez verbális észjárás, amely verbalitásával a szocializmus objektumaként kezeli az embert, s ezzel végeredményben nemcsak anyagi tekintetben teszi valamilyen egyéb döntések és akciók tárgyává, hanem szellemi értelemben is úgyszólván a kisdíák szerepébe helyezi, akinek kézzel a padon mind nyugodtabban és lelkiismeretesebben kell ülnie a szocializmusnak ebben a tantermében, és hallgatnia, mit döntöttek mások, ha azt akarja, hogy jó legyen neki. Ez ma az a primitív verbalisztikus akció, amelyik éppen azért, mert nem alkotó, féltékenyen néz minden intézményre, az önálló gondolkodás és a társadalmi problémák tanulmányozásának csírájára.”

A problémák ilyen meglátása, szabatos megfogalmazása, korszerűsége kertelés nélküli kimondása nem maradhat foganat nélkül. Tagadhatatlan, hogy az itt leírt probléma fennáll. Az is biztos, hogy nemcsak ilyen „politikai mentalitás létezik”, s ha az igazi politikai gondolatot az alkotóképesek a maguk konkrét világába, környezetükbe ágyazzák, itatják, lehetetlen, hogy hatás nélkül maradjon.

Ki garantálja? Csak azok, akik nem tudnak vagy nem akarnak nyugodtan, „padra tett kezekkel ülni”.